

"Boris Godunov" RAT „Estonia“

Riiklik Akadeemiline Ooperi- ja Balletiteater „Estonia“ on viimaseil aastail esitanud mitu lavastust, mis tõendavad tema kollektiivi pidevat kasvamist. Suurt tähtsust omab teatri kasvamiserepertuaari iga-aastane täiendamine vene klassikaliste ooperitega. Vene klassika parimate eeskujude põhjal õpib ja saab kasvatusenõukogude heliloojate põlvkond, nõukogude kunstnike-interpretide töö nende kallal aga aitab kaasa viimaste ideelis-kunstilise meisterlikkuse tõusule. Nii oli erakordselt tähtsaks etapiks RAT „Estonia“ kollektiivi elus „Vürst Igori“ lavastus 1951. a. Selle ülesande edukas täitmine võimaldas teatri kollektiivil asuda lahendama veelgi nõudlikumat ülesannet, lavastama üht maailma ooperiklassika tippsaavutust, M. Mussorgski muusikalist rahvadraamat „Boris Godunov“, millega teater väärikalt tähistas Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 35. aastapäeva.

Mussorgski geniaalne ooper „Boris Godunov“ on loodud möödunud sajandi kuuekümnendate aastate lõpul ja seitsmekümnendate aastate demokraatlikel ideedel oli otsustav tähtsus M. Mussorgski loomingulise isiksuse, tema muusikalise esteetiliste vaadete kujunemisele. Tšernõševski esteetika põhitees „Ilu on elu“ kujunes aluseks ka Mussorgski esteetilistele vaadetele. „Elu, kus see ka ei avalduks, tõde, kui kibe see ka ei oleks, julge siiras kõne inimestega... see on minu stiilia, see just on, mida ma tahan ja milles ma kardaksin viltu lüüa,“ ütles Mussorgski. Kogu oma loomingu sisu ammutas Mussorgski teda ümbritsevast tegelikkusest, sõltumatult sellest, kas ta käsitles kaasaja või mineviku teemasid.

„Boris Godunov“ on loodud aastail, kui pärisorjuse kriitikal oli aktuaalne tähendus. Tema ajalooliste juurte esiletoomine tegi seepärast kogu teose poliitiliselt erakordselt aktuaalseks.

Puškini tragöödiast, mille teksti Mussorgski kasutas oma ooperi loomiseks, leidis ta põhilise ideelise sisu oma muusikalisele draamale. Revolutsiooniliste ülestõusude nurjumise põhjuste üle järele mõeldes jõuab Puškin rahva otsustava osa mõistmisele revolutsiooniliste liikumiste saatuses. Mussorgski loomingus sai rahva kujutamine ta keskseks ülesandeks. Ta pidas rahvast ajaloo peamiseks kangelaseks, selle põhiliikseks tõukejõuks. Puškini tragöödia põhiideest, vastuolust võimu ja rahva vahel, läks Mussorgski kaugemale. Puškini tekstist kõrvale kaldudes ja seda täiendades toob Mussorgski rahva oma muusikalisse draamasse kui tegevva osalise, kui aktiivse tegutseva jõu. Esmakordselt ooperižanri ajaloo esineb rahvas aktiivses sotsiaalses võitluses. Esmakordselt on teda näidatud sotsiaalselt diferentseerituna, oma sotsiaalsete rühmituste kogu komplitseerituses. Selles on Mussorgski novaatorluse üks iseloomustavaid jooni.

Mussorgski rajab geniaalse dramaaturgina oma draama tegelaste, olukordade ja peamise konflikt — vastuolu tsaarivõimu ja rahva tahte vahel — kontrastsele vastandamisele. Ainsatki draama tegelast ei ole Mussorgski andnud staatiliselt. Samal ajal kui Borisi arengujoon kulgeb troonilt hauda, rahva ükskõiksusest täieliku lahkulöömiseni temast ja sellest tulenevale traagi-

lisele lõpp-lahendusele, arenevad Borisile vastu seatud tegelased vastassuunas, tugevnedes ja aktiveerudes. Mussorgski toob Puškini erakroonikakirjutaja Pimeni kloostrikongist välja, teeb temast aktiivse paljastaja ja teda bojaaride duumasse viies seab ta seisundisse, kus ta soodustab tsaari hukkamise kiirendamist. Tõusvas joo-nes areneb ka Grigori Mussorgski käsitleb mitte niivõrd ajaloolise isiksusena (seikleja Vale-Dimitrina), vaid jõuna, mis on Borisile vastu seatud ja mis aitab kaasa tema hukkamisele. Seetõttu seostab Mussorgski Grigori ja tapetud tsaaripoja muusikalised kujud ühtse muusikalise juhtmotiiviga.

Eriti kujukalt on ooperis näidatud rahva üha hoogustuva aktiveerumise protsessi. Rahvas tugevneb — tsaar hukkab. See on kogu draama arengu põhijoon. Kui Novodevitšje kloostris juures on rahvas näidatud rõhutuna, kepi sunnil kuulekalt tegutsevana, siis stseen Vasili Blažennõi juures kujutab rahva suurenevast rahulolematusest ja pahameeltest, viimaks hukkamõistu roimarlikule tsaarile Jurodivõi suu läbi. See kõik näitab rahva aktiveerumist, tema täielikku lahkulöömist tsaarist. Jurodivõi, kes väljendab rahva mõtteid, osutub tsaarist tugevamaks.

Kogu ooperi ja tema peategelase, rahva arengu kõrgpunktiks on lõppstseen Kromõ all, kus rahva raev tsaari ja tema teenrite vastu on viidud äärmise piirini ja paisub rahva stiililise ülestõusu stseeniks; geniaalses koorilaulus „Valla pääseb, vabaks saab“ kehastub kunstilise veenvusega vene rahvas peituv jõud ja julgus, mis on talle võimaldanud kogu ajaloo kestel meie päevini hiilgavalt lahendada ajaloolisi ülesandeid.

Teinud oma loomingu eesmärgiks rahva kujutamise, arendas Mussorgski rahvalt õppides oma muusikalisi väljendusvahendeid. Mussorgski helikeel, tema laulva deklamatsiooni stiil kujunes välja rahvalaulu ja rahvakõne, nende intonatsiooni ja rütmi hoolika tundmaõppimise lähtealusel. Sisu ja vormi ühtsus Mussorgski loomingus on lahutamatu, see teebki ta kunstilise meisterlikkuse suuri- maks eeskujuks.

Ideelise sisu sügavus, kujude mitmekesisus, tegelaste psühholoogilise seisundi kõige peenemad nüansid ja lõpuks eemaldumine ooperlikust tinglikkusest — see kõik seab esitajale erakordselt kõrged nõuded. Lavastus, mille on loonud RAT „Estonia“ kollektiiv ja tema juhid — dirigent R. Matsov ja lavastaja, Stalini preemia laureaati, Vene NFSV teeneline kunstnik A. Viner —

osutus sügavajõuliseks. Lavastaminekuid is muusikalise tähtsusega.

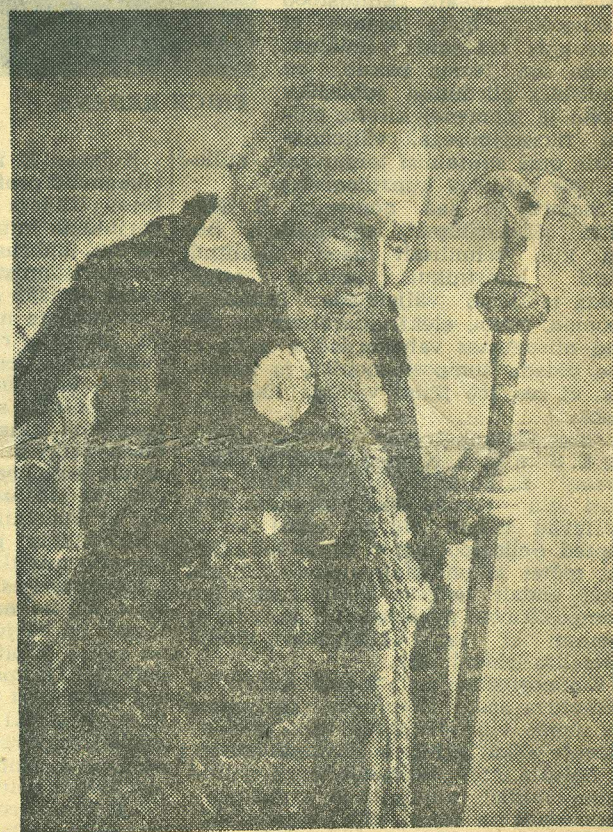
„Boris Godunov“ sümfoonia, nende vastandareng dikteeriseepärast on mine kogu lausega. Kõik iseloomustuse ja reljeefse ksee, et orkestrigasi ei küündon viimasel a nud ja tema väljendusrikk Sellest andis t tus, mille m on suuri teen Siiski tuleks kestri- ja vok korda; ilmset muti poola koori ja solisti

Lavastuse jukamaks ku mia laureaadi ku T. Kuusik öelda, et Bor vutus, tähist loomingulisel pinges ja k mõtestab Ku tema vastuol peen poliitika mar, keda va piinad. Suure mistlenud ka tuleb märkid rikkust ja p mõjuka kuju nud ka selge sorski vokaa seisukohalt o

Suureks lo on ka Suiski Stalini preer teeneline ku mest; korda m terosas, mille leidnud ja m mõjukam Tar aaris. Tarase politikaan, te kaval ja libi väike intriga kaval vaenla kasutab Tar Suiski iseloor muvast tegev tustust Uglit tsaari raevut

Borisi ja S näitejuhi-lav saavutus. Kõ misantsteneid detailid nend läbi mõeldud datud ja lahe fantaasiaga.

Õigesti on draama ülejä la aadli võim esindaja Ma laureaadi, Ee Olga Lundi Dimitri Vikti kaval jesuiit laureaadi, Ee ku V. Veikat

Ülal Boris Godunov (T. Kuusik), all Suiski (M. Taras)

Nov" RAT „Estonias"

arenevad Bo-
sed vastassuu-
seerudes. Mus-
-kroonikakir-
gist välja, teeb
a ja teda bo-
eab ta seisun-
tsaari hukku-
õusvas joo-
kuju, keda

Ideelse sisu sügavus, kujude mitme-
kesisus, tegelaste psühholoogilise sei-
sundi kõige peenemad nüansid ja lõ-
puks eemaldumine ooperlikust ting-
liikkusest — see kõik seab esitajale era-
kordselt kõrged nõuded. Lavastus, mille
on loonud RAT „Estonia" kollektiiv ja
tema juhid — dirigent R. Matsov ja la-
vastaja, Stalini preemia laureaat, Vene
NFSV teeneline kunstnik A. Viner —

osutus sügavalt väljendusrikkaks ja
jõuliseks. Lavastuses on rida suuri kor-
daminekuid ja saavutusi, mis' on meie
muusikalise teatri ajaloos etapilise
tähtsusega.

„Boris Godunovi" partituur on sügavalt
sümfooniline, tema muusikalised kujud,
nende vastandamine konfliktis ja nende
areng dikteerib kõike laval toimuvat,
seepärast on nende sisu lahtimõtesta-
mine kogu lavastusele otsustava täht-
susega. Kõik muusikalised kujud ja
iseloostused leiavad lavastuses selge
ja reljeefse käsitluse. Eriti rõõmustab
see, et orkester, kes veel mõni aasta ta-
gasi ei küündinud vokalistide tasemeni,
on viimasel ajal loominguliselt kasva-
nud ja tema esitus on kujunenud üha
väljendusrikkamaks ja mõtestatumaks.
Sellest andis tunnistust kõnesolev lavas-
tus, mille muusikalises õnnestumises
on suuri teeneid dirigent R. Matsovil.
Siiski tuleks kohati kontrollida or-
kestri- ja vokaalpartiide kõlavuse vahe-
korda; ilmselt on märgata I pildis, sa-
muti poola stseenides orkestri poolt
koori ja solistide summutamise tendentsi.

Lavastuse kõige jõulisemaks ja mõ-
jukamaks kujuks on Boris Stalini pree-
mia laureaad, Eesti NSV rahvakunstni-
ku T. Kuusiku kehatuses. Võib julgesti
öelda, et Borisi osa on tema parim saa-
vutus, tähistades uut etappi kunstniku
loomingulisel teel. Suure dramaatilise
pinge ja kunstilise meisterlikkusega
mõtestab Kuusik lahti tsaari kuju kogu
tema vastuolulisuses. Ta on võimuahne,
peen poliitik, õrn isa, aga ka roi-
mar, keda vaevavad südametunnistuse
piinad. Suurepäraselt on Kuusik vii-
mistlenud ka osa vokaalse külje; eriti
tuleb märkida selle sügavat väljendus-
rikkust ja peent tämbrivarjundamist;
mõjuka kuju loomisele on kaasa aida-
nud ka selge diktsioon, millel Mus-
sorgski vokaal-deklamatsioonilise stiili
seisukohalt on ülisuur tähtsus.

Suureks loominguliseks saavutuseks
on ka Šuiski kuju, mille on loonud
Stalini preemia laureaat, Eesti NSV
teeneline kunstnik Martin Taras. Esi-
mest korda näeme kunstnikku karak-
terosas, milles ta on end nii hiilgavalt
leidnud ja mis on vaieldamatult kõige
mõjukam Tarase kogu suures repertu-
aris. Tarase Šuiski on silmakirjalik
politiikan, teadlik ja sihikindel, sala-
kaval ja libitseja, kuid seejuures mitte
väike intrigant, vaid Borisi tugev kuri-
kaval vaenlane. Erakordse tabavusega
kasutab Taras rikkalikke kõlavärve
Šuiski iseloomustamiseks, sõltuvalt toi-
muvast tegevustikust. Meenutagem ju-
tustust; Uglitši külastamisest, mis paneb
tsaari raeutsema.

Borisi ja Šuiski kuju loomine on ka
näitejuhi-lavastaja A. Vineri hiilgav
saavutus. Kõik lavalised situatsioonid,
misantseenid ja lõpuks kõige peenemad
detaillid nende käitumises on sügavalt
läbi mõeldud, psühholoogiliselt põhjen-
datud ja lahendatud suure loomingulise
fantaasiaga.

Õigesti on lavastuses lahendatud ka
draama ülejäänud tegelaste kujud: Poo-
la aadli võimuahne ja omakasupüüdlik
esindaja Marina — Stalini preemia
laureaad, Eesti NSV rahvakunstniku
Olga Lundi esituses, Grigori — Vale-
Dimitri Viktor Gurjevi esituses, sala-
kaval jesuiit Rangoni Stalini preemia
laureaad, Eesti NSV teenelise kunstni-
ku V. Veikati esituses. Kahju ainult, et

poola stseenides, kus tegelasi on näi-
datud rohkem vestluses kui tegevuses
ja kus sõnaline esitus omandab erilise
tähtsuse, ei ole kaugeltki alati selge,
millest on juttu. Kui orkestrisaade, mis
kohati solistidest üle kostab, oleks taga-
sihoidlikum, tõstaks see kahtlemata
veelgi nende stseenide mõjukust. Kroo-
nikakirjutaja Pimeni kuju O. Raukase
esituses on lahendatud üldiselt õigesti,
viimistlemist vajab veel vokaalne külg
nii intonatsioonilise puhtuse kui ka
väljenduslikkuse skaala avardamise
osas. Akadeemik Assafjevi tabava väl-
jenduse kohaselt peituvad ju Pimeni
mungamütsi ja -rüü, tema eepilise töö-
ni all tuli ja temperament. Reljeefne ja
koloriitne on Varlaami kuju, mille ke-
hastab Stalini preemia laureaat A. Pärn,
kes ka seekord näitab end žanriosade
andeka esitajana. Ei ole aga täiesti aru-
saadav Varlaami kuju tõlgendamine la-
vastaja poolt. Vastuolulisust osa tõgen-
damisel põhjustab asjaolu, et kõrtsi-
stseenis on ilmselt alla kriipsutatud
Varlaami joodiku-laaberdaja jooni, kuid
ooperi lõpustseenis tõstetakse ta põh-
jendamatult esile ülestõusnud rahva
juhi osas.

Rahva südametunnistuse väljendaja
Jurodivõi vastutusriikka osa esitab õi-
gesti ja väljendusrikkalt noor laulja E.
Eesma. Noortest osatäitjatest tahaks
esile tõsta V. Vasarat, kes paeluva sii-
rusega esitab oma väikese osa tsaari-
poeg Fjodorina. Kõik ülejäänud osa-
täitjad, nagu Stalini preemia laureaat,
Eesti NSV teeneline kunstnik G. Ots,
M. Poola, L. Issakova, K. Tiidus jt.,
aitasid kaasa lavastuse üldisele edule.

Tuleb avaldada tunnustust suurele
tööle, mille on sooritanud koorikollek-
tiiv Stalini preemia laureaad T. Tar-
gamaa juhatusel. On selge, et veel ilalgi
pole meie koorikollektiiv seisnud nii-
võrd nõudliku ülesande ees, nagu rah-
va osa käsitlemisel selles ooperis. Siin-
kohal tuleb kõige mõjukamana märkida
stseeni Vassili Blažennõi juures. Suure
usutavusega kujutab siin koor draama
aktiivseks osaliseks muutunud rahvast.
Kogu lavalises liikumises on tunda
sündmuste lähenemist, ürgjõulise üles-
tõusu eelõhtut. Õnnestunult on lahen-
datud koori lavaline paigutus, mis rõ-
hutab suurenevast kuristikku tsaari ja
rahva vahel. Võimsalt, sügava dramaa-
tilisusega kõlab siin üks Mussorgski
geniaalseid koorilaule „Leiba, leiba!"

Kui esimene stseen Novodevitšje
kloostri juures on esitatud üldiselt õi-
gesti, kuid nõuab veel viimistlemist,
siis viimane pilt Kromõ all näib meile
veel lõpuni lahendamatu. Vastuväi-
teid põhjustab juba selle algus. Stseen
rahva arveteõendamisel bojaar
Hruštšoviga ei mõju usutavana juba
seepärast, et bojaari kuju ei ole näida-
tud tugeva, rahva õela vaenlasena.
Oma mannetusega võib ta ennem esile
kutsuda vaataja kaastunde kui vihkami-
se. Koori kogu esinemises ei ole tunda
seda ürgjõulist, ohjeldamatult möllavat
rahva jõudu, mis nii geniaalselt kehas-
tub Mussorgski muusikas. Samuti ker-
kib esile küsimus selle stseeni finaali
suhtes. Mussorgski idee kohaselt läheb
rahvas Vale-Dimitri järel, lava jääb
tühjaks ja tulekahju kurjakuulutava
kuma taustal kõlab Jurodivõi nutulaul
kannatustest, mis ootavad rahvast ka
tsaar-Borisi asendumisel Vale-Dimitriga.

Lavastuses aga püütakse rahvast näi-
data teadlikumana kui teda näitas Mus-
sorgski. Rahvas ei lähe Vale-Dimitri jä-
rel, vaid jääb lavale, katkestades oma
passiivse seisundiga rahva aktiivsuse
arengu dünaamika, mis läbib selge joo-
nena kogu draamateost. Sellepärast
jääbki finaalis puudu lavalisest mõju-
vusest. „Pravda" kirjutus, mis ilmus
omal ajal „Boris Godunovi" lavastamise
puhul NSV Liidu Suures Teatris, tooni-
tas Mussorgski õigesti lõppstseeni la-

Ülal Boris Godunov (T. Kuusik), all Šuiski (M. Taras)

esindaja Marina — Stalini preemia laureaadi. Eesti NSV rahvakunstniku Olga Lundi esituses, Grigori — Vale-Dimitri Viktor Gurjevi esituses, salakaval jesuiit Rangoni Stalini preemia laureaadi, Eesti NSV teenelise kunstniku V. Veikati esituses. Kahju ainult, et

Lavastuses aga püütakse rahvast näidata teadlikumana kui teda näitas Mussorgski. Rahvas ei lähe Vale-Dimitri järel, vaid jääb lavale, katkestades oma passiivse seisundiga rahva aktiivsuse arengu dünaamika, mis läbib selge joonena kogu draamateost. Sellepärast jääbki finaalis puudu lavalisest mõjuvusest „Pravda“ kirjutus, mis ilmus omal ajal „Boris Godunovi“ lavastamise puhul NSV Liidu Suures Teatris, toonitas Mussorgski õigsust lõppstseeni lahendamisel. Kõigis talupoegade sõdades 16. ja 17. sajandi vahetusel oli kogu nende ürgjõulisusest hoolimata ebaküldalast poliitilist teadlikkust. Õigeid teid tundmata „toetasid talupojad vahel seiklejaid, langesid nende demagoogilise pettuse ohvriks“... „Alguses ei näinud talupojad poolakate käsilases interventu, vaid vabastajat vihatud Borisist“ („Pravda“ 13. VII 1947). Loomulikult, lahendades finaali Mussorgski järgi, ei tohiks lavastuses näidata Vale-Dimitrit ainuüksi poolakate saatel.

Lavastuses on veel mõningaid väiksema tähtsusega vaieldavaid momente. Nii näiteks ei ole veenev Grigori ilmumine Novodevitšje kloostris juures toimuva stseeni lõpus. Mõte hakata Vale-Dimitriks tekib temas alles kõneluse tagajärjel Pimeniga

Lavakujundus ja kostüümid (Stalini preemia laureaat, ENSV teeneline kunstitegelane V. Haas ja M. Krull) on üldiselt õnnestunud ja aitavad kaasa teose sisu lahtimõtestamisele. Eriti meeldejäävad on Vassili Blažennõi peakirik (tagaplaanil), Borisi tsaaripalee sise-ruum, Marina stiilne tuba, mis viib meid katolitsismi valitsemise õhkkonda. Vähem veenab bojaariduumi kujundus; suur laud (peaaegu söögilaud) ja nõud seintel kahandavad ruumi ametlikkust ja rangust. Kostüümidest on õnnestunud nim Boris oma. Poolakate eriti aga kroonimise stseenist osavõtivate väliskülaliste kostüümides on tunda mõnevõrra butafoorlikku kõrvalmaiku.

Mussorgski „Boris Godunovi“ lavastus, olles nõudlikumaks loominguks katseks kogu teatri kollektiivile, näitas tema küpsust ja võimeid vastutusrikkamate ülesannete täitmisel. Teatri poolt seni saavutatud suured õnnestumised lavastuses annavad täit põhjust arvata, et selle edasisel viimistlemisel leiab Mussorgski geniaalne muusikaline rahvadraama kõlavuse kogu oma täiuses.

Anna Klas